

ZAMONAVIY SOTSILOGIYA NAZARIYALARI

Jovliyeva Madinabonu Radjab qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Sotsiologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada "Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari" ijtimoiy hayot, inson xulq-atvori, ijtimoiy tuzilmalar, mantiqiy tanlov nazariyasi, iqtisodiy mantiq va manfaatlar asosida ijtimoiy xulq-atvorni tushuntirishga intiladi. Ushbu nazariyalar jamiyatni har xil nuqtai nazardan o'rganishga imkon yaratadi va zamonaviy sotsiologiyaning muhim jihatlari ochib beradi.

Kalit so'zlar: funksionalizm, konflikt nazariya, simvolik interaksionizm, poststrukturalizm, feminist nazariya, struktural-funksionalizm.

Kirish. Sotsiologiya fanining rivojlanish tarixi davomida turli nazariyalar va yondashuvlar shakllanib, bu fan jamiyatni tushunish va tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etgan. Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari bugungi jamiyatning murakkab ijtimoiy jarayonlarini tushunish va tahlil qilish uchun fundamental asoslarga ega. Ushbu nazariyalar jamiyatdagi o'zgarishlar, muammolar va ziddiyatlarni aniqlash hamda ularga yechim topishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni taklif etadi.

Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari klassik sotsiologiyaning asoslariga tayanadi, lekin ularni jamiyatning zamonaviy talablari va muammolari nuqtayi nazaridan rivojlantiradi. Bugungi globallashuv, texnologik rivojlanish, ekologik inqiroz va ijtimoiy ziddiyatlar kabi muammolar zamonaviy sotsiologiyaning dolzarb mavzulari bo'lib, ular turli nazariy yondashuvlar orqali o'rganiladi.

Muhokama va natijalar. Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllana boshlagan klassik sotsiologiyaning asosi bo'lgan nazariyalarni rivojlantirish natijasida paydo bo'lgan. Sotsiologiya ilmiy fan sifatida jamiyatni tahlil qilish va tushunish uchun turli nazariy yondashuvlarni ishlab chiqdi. Zamonaviy nazariyalar klassik sotsiologik nazariyalarning izchil davomi bo'lib, ular jamiyatda sodir bo'layotgan murakkab o'zgarishlarni chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan. Ushbu nazariyalar jamiyatning yangi talablari va global muammolariga mos keladigan ilmiy asoslarga tayanadi.

Zamonaviy sotsiologik nazariyalarning shakllanishi turli ijtimoiy va ilmiy omillarga bog'liq. XIX asr oxirida kapitalizmning rivojlanishi, sanoatlashuv, shaharlarning kengayishi, ijtimoiy tabaqalanishning chuqurlashishi kabi

jarayonlar jamiyatni tahlil qilishning yangi usullarini talab qildi. Shuningdek, ilm-fan va texnologiyalardagi rivojlanish, ayniqsa, tabiiy fanlarning eksperimental metodologiyalariga asoslangan yondashuvlar, sotsiologiyada zamonaviy nazariyalar paydo bo'lishiga turtki bo'ldi.

Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari ijtimoiy munosabatlar, tizimlar va jarayonlarni izohlash uchun turli yo'nalishlarda rivojlandi. Ushbu nazariyalar jamiyatni yaxlit tizim sifatida tushunishga yordam beradigan yondashuvlarni, shuningdek, ijtimoiy guruhlar va individlarning xatti-harakatlarini tahlil qilishga mo'ljallangan uslublarni taklif qiladi.

Zamonaviy sotsiologik nazariyalar klassik sotsiologiyaning asoschisi bo'lgan olimlar — Emil Dyurkgeym, Karl Marks va Maks Veberning nazariy ishlari ta'sirida rivojlangan. Dyurkgeymning ijtimoiy soha va ijtimoiy hodisalar haqidagi konsepsiyalari struktural funksionalizmning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Dyurkgeym ijtimoiy tizimlarning barqarorligi va ularni tashkil qiluvchi elementlarning bir-biriga bog'liqligini tahlil qilgan. Bu yondashuv keyinchalik Talcott Parsons¹ va Robert Merton kabi zamonaviy funksionalistlarning asarlarida rivojlantirildi.

Karl Marksning sinfiy ziddiyatlar va ijtimoiy adolatsizlik haqidagi g'oyalari esa konflikt nazariyasining shakllanishida asosiy rol o'ynagan. Konflikt nazariyasida ijtimoiy hayotning o'zgaruvchanligi va ziddiyatlar orqali rivojlanishi asosiy e'tiborga olinadi. Ushbu yondashuv bugungi kunda ham ijtimoiy adolatsizlik, tengsizlik va ziddiyatlarni o'rganishda asos sifatida qo'llaniladi.

Maks Veberning² tushunish sotsiologiyasi va sotsial harakatlar haqidagi nazariyasi zamonaviy sotsiologiyaning subyektiv yondashuvlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. U inson xatti-harakatlarining subyektiv ma'nosini tahlil qilish orqali ijtimoiy jarayonlarni chuqurroq anglashni ta'minlagan. Bu yondashuv simvolik interaksionizm va fenomenologik sotsiologiyada o'z ifodasini topgan.

XX asrda sotsiologiya fanida turli zamonaviy nazariy yondashuvlar shakllandi. Bu yondashuvlar orasida struktural funksionalizm, konflikt nazariyasi, simvolik interaksionizm, fenomenologik yondashuvlar, etnometodologiya, postmodernizm va tanqidiy nazariyalar alohida ajralib turadi.

• **Struktural funksionalizm:** Ushbu nazariya jamiyatni bir-biriga bog'liq tizimlardan tashkil topgan yaxlit struktura sifatida ko'radi. Har bir

¹Parsons, T. "The Structure of Social Action" New York: Free Press, 1937.

²Weber, M. "Economy and Society" University of California Press, 1978.

tizimning funksiyasi jamiyatning umumiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Talcott Parsons va Robert Merton³ ushbu yo'nalishning yetakchi vakillari hisoblanadi.

- **Konflikt nazariyasi:** Ushbu nazariya jamiyatni ziddiyatlar va kuchlar kurashi orqali rivojlanadigan dinamik tizim sifatida tasvirlaydi. Ushbu yondashuvda tengsizlik, hokimiyat va resurslar taqsimoti muammolariga e'tibor qaratiladi.

- **Simvolik interaksionizm:** Ushbu yondashuv insonlarning bir-biri bilan o'zaro munosabatlari orqali ijtimoiy reallikni yaratishini o'rganadi. Bu nazariya ijtimoiy munosabatlarda ramzlar va tilning ahamiyatini tahlil qiladi.

- **Fenomenologik va etnometodologik yondashuvlar:** Ushbu nazariyalar ijtimoiy reallikning shaxsiy tajribalar orqali shakllanishini o'rganadi. Fenomenologiya jamiyatdagi hodisalarni odamlarning subyektiv anglashiga asoslab tahlil qiladi.

- **Postmodernizm:** Ushbu yondashuv zamonaviy jamiyatni chuqur o'zgarishlar va xilma-xillik nuqtayi nazaridan o'rganadi. Postmodernistlar ijtimoiy haqiqatning nisbiy ekanligini va turli nazariy yondashuvlarni integratsiya qilish zaruratini ta'kidlaydi.

- **Tanqidiy nazariya:** Ushbu yondashuv ijtimoiy adolatsizlik va tengsizlikni tanqid qiladi. Frankfurt maktabining vakillari ushbu nazariyani rivojlantirib, zamonaviy jamiyatdagi hokimiyat va madaniy hegemoniyani tahlil qilgan.

Zamonaviy sotsiologik nazariyalar jamiyatdagi turli xil muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat nazariy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki ijtimoiy hayotni o'zgartirishga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Ushbu nazariyalar jamiyatning murakkabligini tushunish, uning rivojlanish istiqbollari belgilash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Shuning uchun zamonaviy sotsiologiya nazariyalari jamiyatni chuqurroq anglash va uning kelajagini rejalashtirishda hal qiluvchi o'rin tutadi.

Xulosa. Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari ijtimoiy hayotning turli jihatlarini o'rganishda fundamental ahamiyatga ega. Ushbu nazariyalar klassik sotsiologik yondashuvlardan o'zining ko'p qirrali va dinamik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Struktural funksionalizm jamiyatni tizimli barqarorlik nuqtayi nazaridan tahlil qilsa, konflikt nazariyasi ijtimoiy ziddiyatlar va tengsizlikka e'tibor qaratadi. Simvolik interaksionizm ijtimoiy reallikni odamlarning o'zaro muloqotlari orqali qanday qurishini o'rganadi,

³Merton, R. K. "Social Theory and Social Structure" Glencoe: Free Press, 1949.

fenomenologik va etnometodologik yondashuvlar esa kundalik hayotdagi harakatlar va tajribalarni tahlil qilishga yo'naltirilgan.

Postmodernizm va tanqidiy nazariya zamonaviy muammolarni – globalizatsiya, texnologik rivojlanish, madaniy xilma-xillik va ijtimoiy adolatsizlikni tushunishda yangi nazariy asoslarni taklif etadi. Ushbu yondashuvlar jamiyatning murakkab tuzilmasini tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, zamonaviy sotsiologiya nazariyalari jamiyatdagi dolzarb muammolarga amaliy yechim topishga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqishda ham xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotlar sotsiologiyaning jamiyatni chuqurroq anglash, barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy adolatni tiklashdagi ahamiyatini oshiradi. Zamonaviy sotsiologik yondashuvlar faqat ilmiy nazariya sifatida emas, balki amaliy hayotda qo'llaniladigan samarali vosita sifatida ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Kelgusida bu nazariyalar jamiyatdagi yangi muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun yanada rivojlantirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Parsons, T. "The Structure of Social Action" New York: Free Press, 1937.
2. Merton, R. K. "Social Theory and Social Structure" Glencoe: Free Press, 1949.
3. Marx, K. "The Communist Manifesto" London: Penguin Classics, 1848.
4. Weber, M. "Economy and Society" University of California Press, 1978.
5. Mead, G. H. "Mind, Self, and Society" Chicago: University of Chicago Press, 1934.
6. Goffman, E. "The Presentation of Self in Everyday Life" Anchor Books, 1959.
7. Lyotard, J.-F. "The Postmodern Condition: A Report on Knowledge" University of Minnesota Press, 1984.